

Kasnoantička nekropola na lokalitetu Grovnice u Malom Mošunju – Općina Vitez

Snježana Vasilj

Mostar – Sarajevo

Lokalitet Grovnice nalazi se u Malom Mošunju – općina Vitez u dolini rijeke Bile u središnjoj Bosni. Nekropola je smještena na padini ispod brda Gradine, 150 m jugozapadno od već registriranog arheološkog lokaliteta poznatog kao Crkvina ili Kalvarija. (Sl. 1)

Do otkrića ove nekropole došlo je krajem 2009. g. prilikom probijanja pristupne ceste kamenolomu „Rudnika dolomita Kalvarija Vitez“. Kako je djelovanjem mehanizacije došlo do devastacije određenih arhitektonskih objekata, u

ovom slučaju veće nekropole, tijekom travnja 2010. g. pristupilo se zaštitnim arheološkim istraživanjima.¹ (Foto 1) Iako su ova istraživanja

¹ Istraživanja je obavio stručni tim Studija za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru: mr. sc. Snježana Vasilj kao rukovoditelj istraživanja, mr. sc. Ivanka Milićević-Capek i studenti arheologije: Danijel Marijanović, Toni Milićević i Josip Tabak. Istraživanja su financirali Općina Vitez i Rudnik dolomita Kalvarija Vitez i Ministarstvo kulture Županije srednjobosanske. Geodetski snimak izradio je geodetski tim Odjela za katastar Općine Vitez. Autor arhitektonskih crteža je arh. Emir Plasto; fotografija Emir Pla-

Sl. 1. Položaj lokaliteta Grovnice, u odnosu na susjedne lokalitete Crkvina, Gradac, Gradina – satelitski snimak (Google Earth)

Sl. 2. Lokalitet Grovnice – pogled sa zapada, s lokaliteta Crkvina-Kalvarija (foto B.Bošnjak)

pružila niz novih i značajnih saznanja potvrdila su na žalost i znatna oštećenja, ne samo na pojedinačnim spomenicima, grobnicama i grobovima, nego i na čitavoj nekropoli.

Na taj način ostali smo uskraćeni za niz sigurno vrijednih podataka koji bi bili od iznimnog značaja za ovaj arheološki dokazano bogat kraj.

Mali Mošunj kao staru rimsku naseobinu prvi put, sad već davne 1861. g., spominje I. F. Jukić u svom časopisu *Bosanski prijatelj*.² Kao arheološki lokalitet M. Mošunj potvrdit će se već prvih godina djelovanja Zemaljskog muzeja iz Sarajeva. Godine 1892. V. Radimsky piše o naselju na Gradini u Malom Mošunju,³ a već 1893. g. Ć. Truhelka⁴ i C. Patsch⁵ objavljuju nove spomenike

sto, Snježana Vasilj, Branko Bošnjak i Melisa Forić. Posebno se zahvaljujemo gosp. Stjepanu Petrović, Branku Bošnjaku, Vesni i Zdenku Markoviću koji su ispred Mjesne zajednice Mali Mošunj pomogli izvršenju ovog projekta. Posebno se zahvaljujemo gospodinu Mirku Šakiću koji je organizirao izmještanje arhitektonskih ostataka grobnica br. 1 i br. 2, na lokaciju gdje će biti restaurirane i dostupne javnosti.

² Jukić 1861, 6.

³ Radimsky 1892, 227-230.

⁴ Truhelka 1893, 687-692.

⁵ Patsch, 1893, 700-704.

i prve fragmente s natpisima koji su odredili rimski karakter ovog naselja. Nakon što je i A. Hoffer 1895. g. predočio nalaze iz M. Mošunja⁶ novih vijesti o ovom lokalitetu nije bilo sve do početka gradnje crkvice Majke Božje Žalosne 1912. g.⁷ na strmom brežuljku na desnoj obali rijeke Lašve, od kada je ovaj lokalitet poznat kao Crkvina, a danas i Kalvarija. Rezultate tih istraživanja, do kojih se tada došlo, objavio je I. Kujundžić 1916. g.⁸ Tom prigodom definirani su dijelovi kasnoantičke crkve s krstionicom, pronađeni fragmente kamenog namještaja i nadgrobnih spomenika i tri grobnice na svod. Nažalost plan crkve tada nije napravljen, a nedostaju i opisi grobova koji se spominju u većem broju.

Od tada na prostoru Malog Mošunja nije bilo istraživanja. Na kasnoantičku crkvu u svojoj se studiji osvrnuo i Đ. Basler 1972. g.⁹ Na osnovu brojnih posebno epigrafskih spomenika E. Pašalić 1960. g. u Mali Mošunj smješta sjedište mu-

⁶ Hoffer 1895, 54-58.

⁷ Prema Basleru (1972, 94) gradnja crkvice je počela 1912. godine.

⁸ Kujundžić 1916, 477-496.

⁹ Basler 1972, 94-98.

nicipalne zajednice Bistua Nova,¹⁰ za razliku od ranijeg stava C. Patscha o dvije Bistue: jedne koja se po njemu nalazila u Varvari, a druga na području Zenice.¹¹ Na taj način pokrenuo je diskusiju koja je u znanstvenim krugovima još uvijek aktualna.¹²

Grobovi

Zaštitnim istraživanjima u travnju 2010. godine obuhvaćena je samo manja površina lokaliteta Grovnice (oko 1000 m²), koja je zatečena u stanju teške devastacije usljed eksploatacije dolomita u kamenolomu (Sl. 2). Zatečeno stanje nije obećavalo veće uspjehe, ali kako će se ispostaviti rezultati ipak nisu izostali. Istražen je niz grobova i grobnica koje su i pored devastacije sačuvale određene elemente o kojima detaljnije govorimo u radu (Sl. 4).

Grob br. 1

Grob, većim dijelom devastiran, bio je izravno ukopan u dolomit na dubini 0,55 m. U grobnoj jami od koje se sačuvalo samo 0,60 m dužine i 0,50 m širine nalazila se lubanja i dio nadlaktične kosti, na osnovu kojih bilo je moguće odrediti tek orijentaciju osobe sahranjene u ovom grobu. Položaj lubanje i kostiju sugerira da je umrla osoba bila sahranjena u opruženom položaju na leđima u smjeru Z-I s glavom na zapadu i nogama na istoku. Prilozi u grobu nisu pronađeni.

Grob br. 2

Kao prethodni i ovaj grob spada u kategoriju znatnije devastiranih grobova. Grobna jama bila je ukopana izravno u kamenu podlogu na dubini od 0,25 m. Od nje sačuvano je tek 0,40 m dužine i 0,30 m širine. Na zapadnoj strani groba, na prostoru gdje se nalazila glava, grobna jama je na lijevoj strani imala ovalni, a na desnoj pravokutni oblik. Pored toga, iznad zaglavlja u kamenoj podlozi bio je vidljiv pravilan usjek visine 12 cm koji ukazuje na utor za poklopac koji se mogao nalaziti na ovome grobu. Od kostura u grobu je sačuvana lubanja, dio lijeve nadlaktice i ključne

Sl. 3. Odsječeni grob br. 1 (Foto B. Bošnjak)

kosti. Položaj dobro očuvane lubanje blago pomjerene na lijevu stranu, sugerira da se ostatak kostura nalazio u opruženom položaju u pravcu Z-I s glavom na zapadu a nogama na istoku.

Grob br. 3

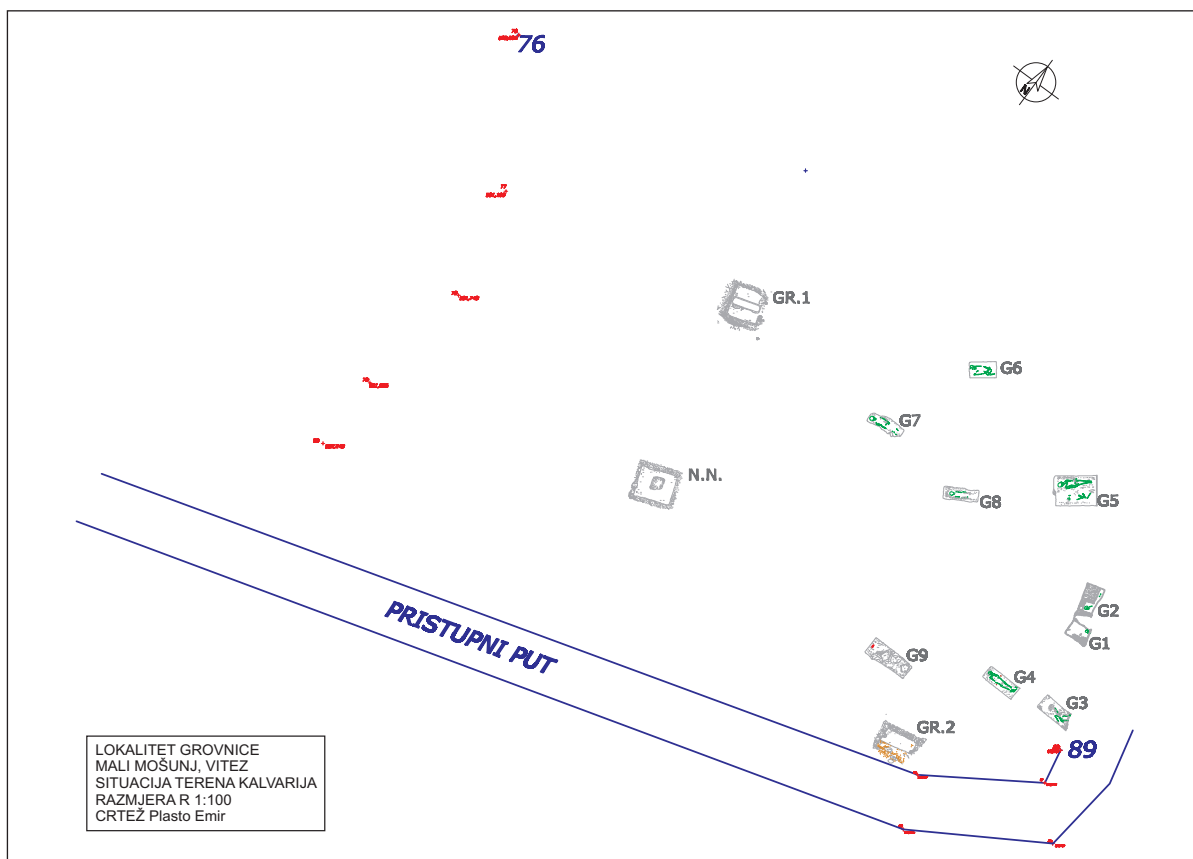
Ovaj grob, također, je bio ukopan u prirodnu podlogu dolomita na dubini od 0,35 m. Zbog oštećenja grob je sačuvan je u dužini od 1,05 m. Širina groba iznosila je 0,45 m. Zbog toga na istočnoj strani groba nedostaju obje lisne, gobljenične i kosti stopala dok su ostale kosti bile u dosta lošem stanju. Uz to nadlaktične, lakatne i palčane kostu bile su blago pomaknute na desnu, a bedrene na lijevu stranu groba. Kostii lubanje bile su sačuvane samo u fragmentima tako da ju je bilo moguće tek prepoznati. Iako s određenim devijacijama koje podrazumijevaju predočenu dislociranost kostiju ruku i bedrenih kostiju umrla osoba je i u ovom slučaju bila orijentirana Z-I zapad (glava) – istok (noge).

U grobu se nalazio fragment fibule.

¹⁰ Pašalić 1960, 47-49. Ovo mišljenje zastupaju G. Alföldy 1965, 156-157; Wilkes 1969, 275.

¹¹ Patsch 1893, 700-701.

¹² Bojanovski 1988, 157-164, s opširnim popisom literature.

Sl. 4. Situacijski plan istraživanog dijela nekropole Grovnice

Grob br. 4

Za razliku od prethodnih ovaj grob je sačuvan u cijelosti. U grobnoj jami veličine 1,75 m x 0,45 m koja je bila ukopana je u dolomit na dubini 0,30 m nalazio se čitav kostur orijentiran u smjeru Z-I zapad (glava) – istok (noge). Iako su kosti bile u dosta lošem stanju, s oštećenjem lubanje na čeonom dijelu, vidljivo je da se radi o kosturu koji se nalazio položen na leđa s rukama opruženim niz tijelo i šakama položenim na karlicu.

Od drugih ovaj grob se izdvaja i po tome što je pokojnik u grob bio položen u drvenom lijesu o čemu, izravno, svjedoče 3 željezna čavla, četvero-kutnog presjeka dužine 15,5 cm s glavom iskovanom na jednu stranu, sačuvana in situ približno na sredini lijesa. Dva čavla su se nalazila okomito u zemlji kako su bila ukucana u poklopac lijesa, a treći okrenut suprotno s vrhom prema gore iz razloga što je u lijes bio ukucan s donje strane. Trag drvenog lijesa vidljiv je u podlozi čitavom dužinom groba. Od nalaza u ovom grobu, uz karlične kosti pronađena su željezna pređica za remen i mali željezni nožić.

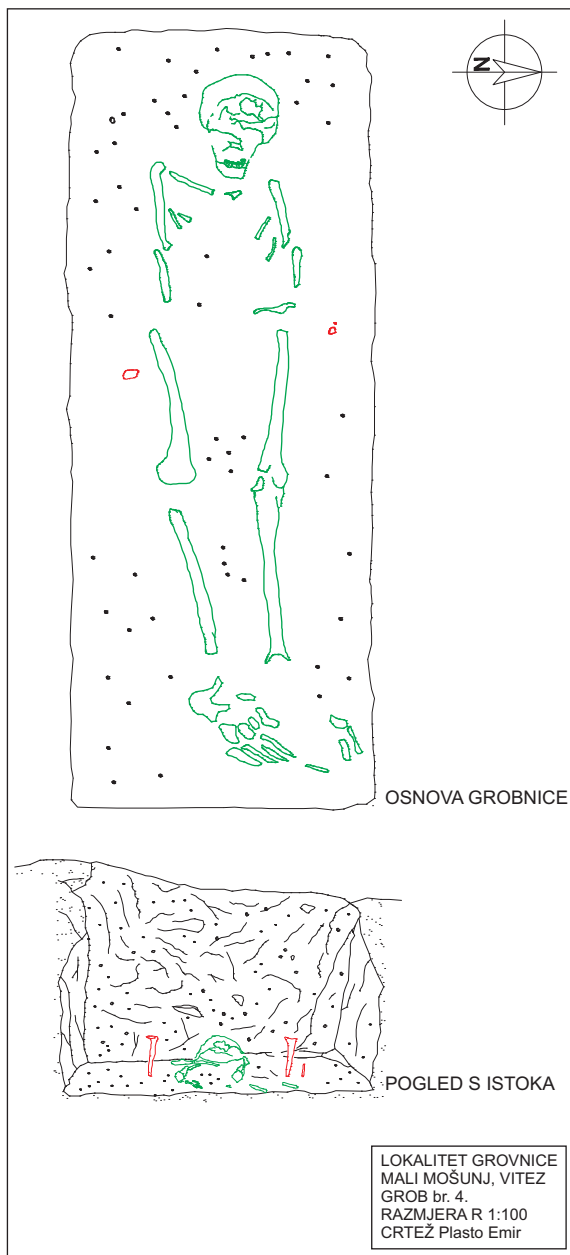
Grob br. 5

Od drugih grobova pronađenih na ovom lokalitetu grob br. 5 razlikuje se po tome što su u njemu bile sahranjene dvije odrasle osobe položene u odvojene prostore koji su međusobno, od polovice groba odvojene proširenjem veličine 0,08 m. Zbog snalaženja pri obradi ukopi su označeni kao Grob 5a i Grob 5b.

Cjelovit grob je bio 1,85 m dug, 0,80 m širok i 0,45 m dubok. Kao grobovi br. 1, 2 i 3 bio je na istočnoj strani djelomično odsječen.

Grob 5a. Pokojnik je bio sahranjen na leđima, orijentiran Z-I s glavom prema zapadu, a nogama prema istoku. Ruke su bile položene niz tijelo. Kostur je, s izuzetkom stopala koja su nedostajala, bio očuvan, ali dosta oštećenih kostiju. Zbog tamnije boje koja je sačuvana dužinom cijelog kostura može se pretpostaviti da je i u ovom slučaju umrla osoba mogla bila ukopana u drveni lijes kao što je slučaj s grobom br. 4.

Grob 5b. Za razliku od kostura u grobu 5a ovaj je sačuvan tek fragmentarno s kostima u puno lošijem stanju. Lubanja se mogla tek pre-

Tab. 1. Grob br. 4. 1. Crtež 2. Pogled istok-zapad 3. detalj sa željeznim čavlima (crteži i foto. E. Plasto)

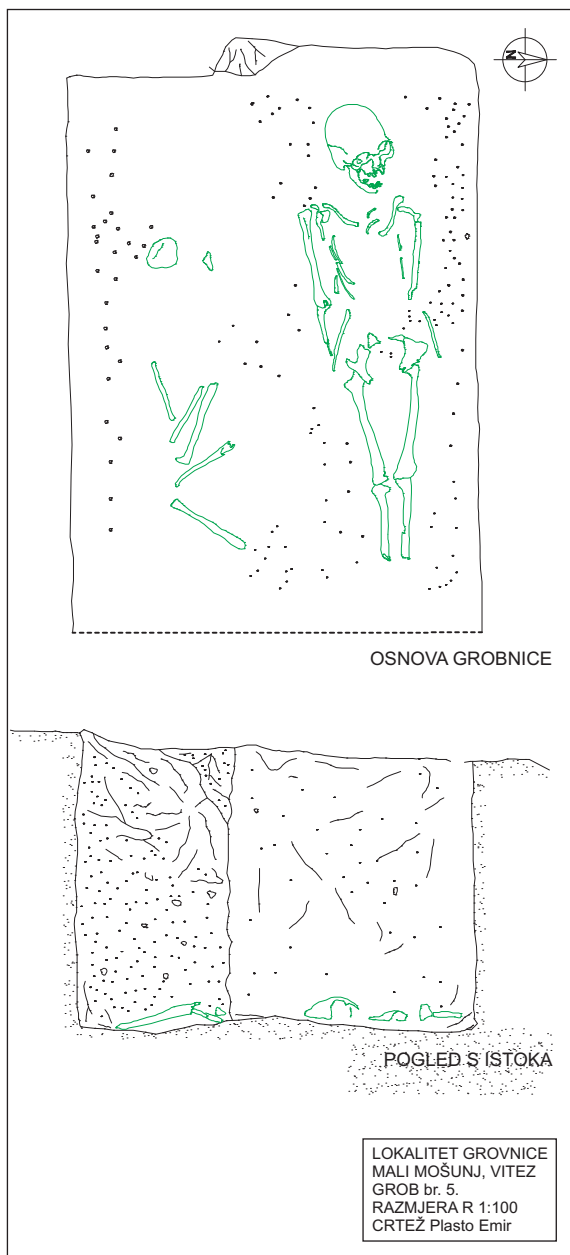
poznati, a kosti nogu bile su pomjerene u donjem dijelu groba. Unatoč tomu, moguće je zaključiti da se i u ovom slučaju radi o ukopu na leđima i orijentaciji Z-I s glavom na zapadu, a nogama na istoku. Kako je ovaj ukop bio nešto dublji od prethodnog, moguće je pretpostaviti da ukopi nisu obavljani istovremeno. Izgleda da je do ukopa u grob br. 5a došlo naknadno jer je dio groba gdje se nalazi ovaj kostur puno bolje obrađen nego dio groba u kom se nalazi kostur 5b. Uz to dio groba 5a prema zapadu duži je za 0,15 m nego grob 5b.

Grob br. 6

Kao i većina grobova na ovom lokalitetu i ovaj grob zbog devastacije nije sačuvan u cijelosti. U grobnjoj jami veličine 1,25 x 0,55 m, koja je ukopana dosta plitko tek na 0,20 m dubine, nalazio se nepotpuno očuvan kostur orijentiran u smjeru Z-I, s glavom prema zapadu, a s nogama prema istoku. Pokojnik je bio ukopan na leđima s rukama položenim niz tijelo i šakama na karlici.

Na južnoj strani groba, zbog devastacije, nedostaju noge s izuzetkom dijela desne bedrene kosti.

U grobu nije bilo priloga.

Tab. 2. Grob br. 6. 1. Crtež 2. (crtež i foto. E. Plasto)

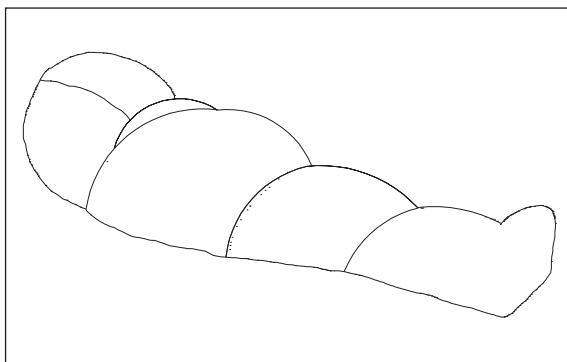
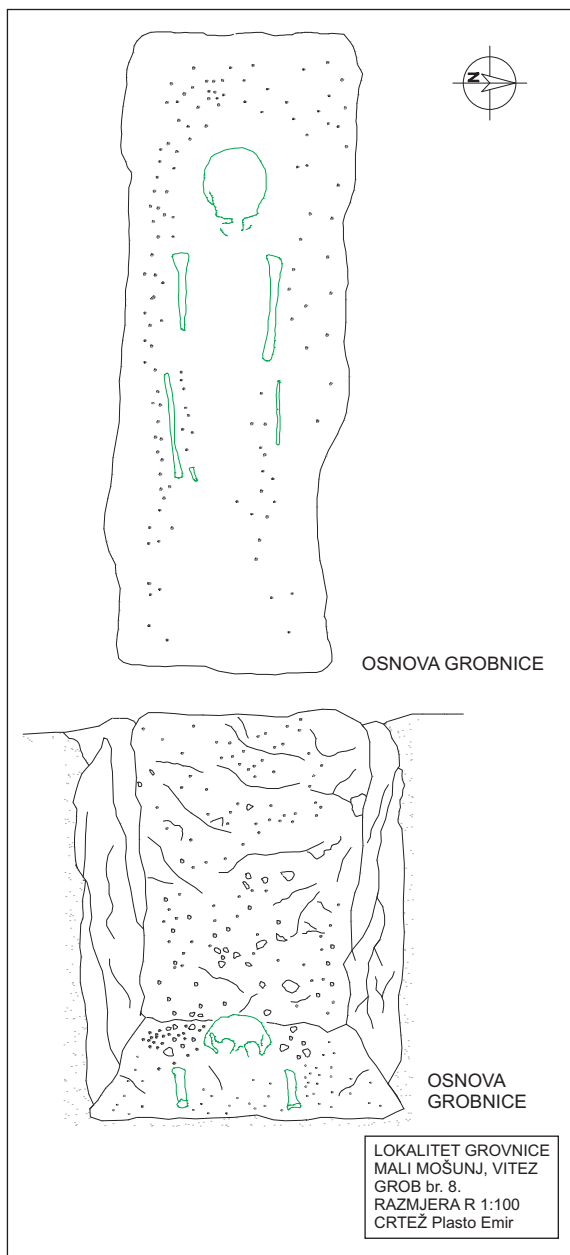
Grob br. 7

Za razliku od ostalih grobova grob br. 7 je dosta nepravilnog oblika zbog kamenja koje se našlo na tom mjestu, što inače nije primijećeno na ovom lokalitetu koji je karakterističan po vrlo mekanom dolomitu. U ovom grobu 1,35 m dužine i širine od 0,30 m do 0,45 m i 0,15 m dubine nalazio se kostur s vrlo loše očuvanim kostima. Položen na leđa u smjeru Z-I zapad (glava) – istok (noge), s rukama položenim niz tijelo i šakama koje su se, koliko je vidljivo, nalazile na karlici.

U grobu nije bilo priloga.

Grob br. 8

I u ovom slučaju radi se o grobu koji je za razliku od ostalih bio ukopan na znatno većoj dubini od 0,70 m. Kostur u grobu dužine 1,10 m i 0,40 m širine bio je u vrlo lošem stanju. Pokojnik je bio sahranjen u opruženom položaju orijentiran Z-I, što potvrđuje položaj lubanje i gornjeg dijela kostura u zapadnom dijelu groba. Kostu nogu nisu pronađene. Ruke su bile položene niz tijelo, a šake na karlicu. Pored toga od lubanje preko cijelog prsnog dijela kostura bio je vidljiv tamni

Tab. 3. *Grob br. 8.* (crtež i foto. E. Plasto)

trag, skoro crne boje koji se može pripisati tkani u koju je umrla osoba vjerojatno bila umotana.

Od priloga u ovom grobu uz glavu pokojnika pronađena je mala željezna predica.

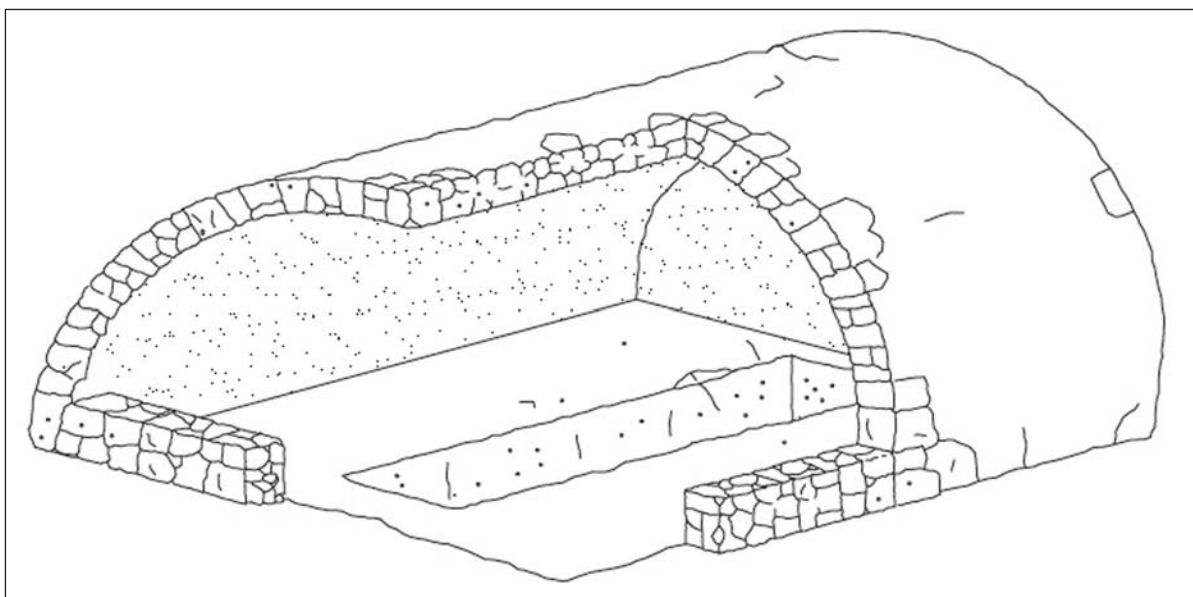
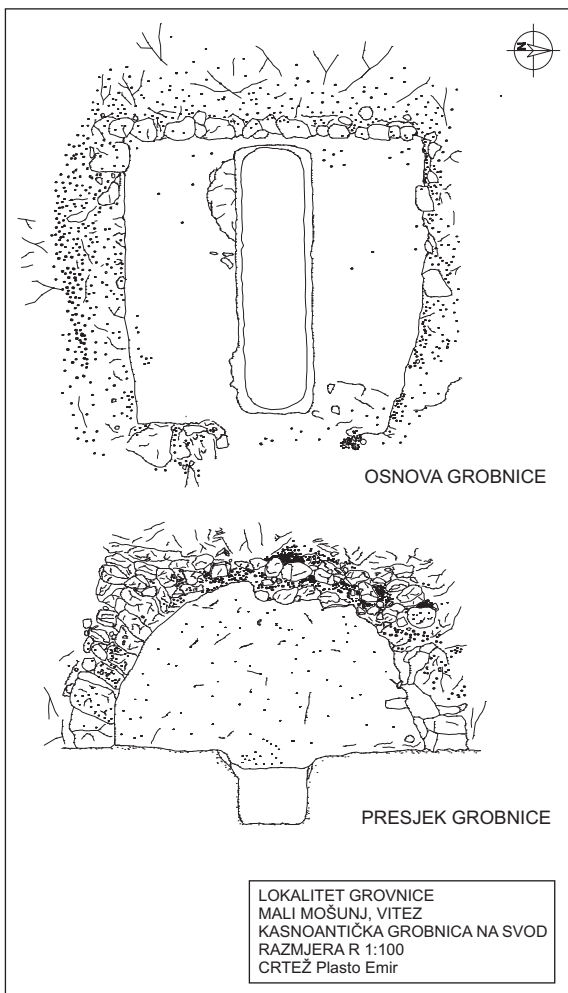
Grob br. 9

O ovom grobu dužine 1,85 m širine 0,50 m i 0,40 m dubine nađeno je tek nekoliko fragmenata kostiju pokojnika. Za razliku od drugih ovaj grob je bio prekrivan kamenim pločama uz koje su se nalazila i dva veća kamena bloka. Iako je u grobu

nedostajao kostur nalaz željezne spona sugerira da je pokojnik bio sahranjen u drvenom lijesu.

Grobnice

Pored opisanih grobova na ovom lokalitetu otkrivene su dvije grobnice na svod i dijelovi jednog objekta kojega, zbog oštećenja i nedostatka više determinirajućih elemenata, nije moguće izravniije definirati.

Tab. 4. 1-3. Grobnica br. 1; 4. Rekonstrukcija izgleda grobnice 1 (crtež i foto E. Plasto)

Sl. 5. Grobnica 3 – Objekt NN (foto B. Bošnjak)

Grobnica na svod br. 1

U ovom slučaju radi se o grobnici na svod koja je imala jednu ukopnu prostoriju. Sagrađena je u smjeru zapad – istok s ulazom okrenutim prema istoku. Približno je pravokutnog oblika veličine 2,00 x 1,80 m presvođena bačvastim svodom koji je dosezao visinu od oko 2,00 m.

Uz zidove na dužim stranama grobne komore nalazila su se dva ležaja – kline duge 2,00, a široke od 0,65 m na sredini, 0,90 m na zapadnoj i 0,58 m na istočnoj strani. To je uvjetovano ovalnim oblikom kanala veličine 2,00 x 0,50 m koji je bio ukopan između njih.

Ovakvo rješenje kod ovih grobnice nije rijetka pojava. Umrle osobe polagane su na kline – ležaje u drvenim sanducima ili umotane u pogrebno platno. Kanal je služio za odlaganje kostiju starijeg ukopa, kako bi se na klini dobilo mjesto za novi ukop. Kako se, osim otvora na istočnoj strani, ulaz u grobnicu nije našao teško je ustanoviti način zatvaranja grobnice. Moguće je tek pretpostaviti da se ovdje kao i u slučaju sličnih grobnica na ulaz postavljala masivna kamena ploča, kao na primjeru lokaliteta Dželilovac kod

Travnika¹³ ili je kao na susjednoj Kalvariji, postojao uski prolaz – hodnik kojim se dolazilo do vrata grobne komore.¹⁴

Ova grobnica je na zapadnoj strani većim dijelom bila ukopana u dolomit, a zatim zidana s manjim kamenim blokovima i riječnim oblucima koje lokalno stanovništvo zove lašvenjak jer se i danas vadi iz korita rijeke Lašve. Pri zidanju značajno se koristila i žbuka koja je izgledala dosta loše zbog procesa petrifikacije do kog u potpunosti nije došlo.

Za razliku od kamenih zidova svod je bio izrađen od sedre koja se zbog manje težine i jednostavnije obrade uobičajeno koristila u ovu svrhu. Iako je grobnica znatnije oštećena potrebno je istaknuti da je bila solidno građena. To potvrđuje i činjenica da je čitava prostorija bila ožbukana. Žbuka se sačuvala na zapadnoj strani grobnice, ali i na ležajevima gdje je bila navučena u dva sloja. Iznad nešto grubljeg donjeg sloja, gornji je bio jako kvalitetan i poliran. Tragovi boje na zidovima nisu zamijećeni, ali kod ovakvih spomenika to i nije bilo uobičajeno.

¹³ Marković 1938, 65-68.

¹⁴ Kujundžić 1916, 477-496; Paškvalin 2003, 90; Basler 1972, 31.

U trenutku istraživanja u grobnici nisu pronađeni ostaci osteološkog materijala, iako su se po informacijama lokalnog stanovništva tu nalazili. Na južnoj strani desne kline pronađeni su fragmenti keramičke posude koji su bili toliko oštećeni da su se u trenutku podizanja potpuno rasuli. Osim toga, na lijevom ležaju pronađeno je neuobičajeno puno kostiju neke male ptice i puževih kućica.

Grobnica na svod br. 2

Grobnica br. 2 je za razliku od prethodno opisane bila više uništena. Unatoč tomu je ipak bilo moguće utvrditi da se i u ovom slučaju radi o grobnici na svod. Ona je kao i prethodna imala jednu ukopnu prostoriju, ali s jednom klupom – klinom za polaganje pokojnika. Uz to nedostajao je i kanal za kosti jer je, za razliku od prethodnog slučaja, klupa bila podignuta 0,50 m iznad poda grobnice. Ova grobnica nije u potpunosti istražena jer je još tijekom istraživanja uništena djelovanjem mehanizacije kamenoloma. Bilo je moguće utvrditi tek njezine dimenzije: 2,00 m dužine i 1,70 m širine. Kao i prethodna, bila je rađena manjim kamenim blokovima i riječnim oblucima vezanim žbukom, čiji tragovi nisu zamijećeni na zidovima. Svod grobnice bio je rađen od blokova sedre koji su se zbog urušavanja nalazili u i oko ove grobnice. Kao i u prethodnom slučaju, kosturi u ovoj grobnici nisu pronađeni, iako su se po raspoloživim informacijama u trenutku otkrića tu nalazili.

Prilozi u grobnici nisu pronađeni.

Grobnica (objekt NN) br. 3

Pored gore opisanih grobova i grobnica na svod na prostoru Grovnice nalazi se još jedan objekt za koji, unatoč činjenici što je arheološki utvrđen, nije bilo moguće odrediti namjenu. Radi se o objektu s jednom prostorijom pravokutnog oblika veličine 1,65 x 2,20 m sa sačuvanim zidom visine 0,35 m. Zid je rađen dosta kvalitetno obrađenim kamenim blokovima koji su licem okrenuti prema unutrašnjosti prostorije i većim riječnim oblucima koji su u tu svrhu s jedne strane odbijani kako svojim oblikom ne bi remetili ravnu površinu zidova sa zamijećenim tragovima žbuke. I pod prostorije bio je prevučeni slojem žbuke u širini 0,45 m s izuzetkom pravokutnog prostora koji se nalazio na sredini (Sl. 5).

Kako se nije uspjelo pronaći više elemenata koji bi pomogli bližem definiranju ove prostorije razmišljalo se o mogućnosti da se u ovom slučaju radi o dijelu neke veće građevine. Argumenti za to su kameni blokovi pronađeni u blizini, zubacima karakteristično obrađene površine. Na njima su vidljivi tragovi više tipova ovog alata, sudeći po različitim razmacima zubaca, od onih velikih veličine 5-7 mm do onih manjih, vrlo sitnih kod kojih je razmak bio tek po par milimetara.¹⁵

Unatoč uložnim naporima tragovi građevine kojoj bi mogao pripadati ovaj objekt nisu registrirani.

Zaključna razmatranja

Kako je predočeno, tijekom istraživanja na lokalitetu Grovnice ukupno je istraženo: 9 grobova, 2 grobnice na svod i jedan nepotpuno definiran objekt. Iako se radi samo o dijelu veće neistražene nekropole, postavlja se pitanje kako, na osnovu postignutih rezultata koji su, posebno što se tiče pronađenog pokretnog materijala, dosta ograničeni, procijeniti postignute rezultate, te ih staviti u određeni kontekst i kronološki definirati.

Pri tom kao važna odrednica, svakako se postavlja pitanje načina pokapanja pokojnika na ovoj nekropoli. Osim grobnica na svod koje su neosporno transparentna kategorija kasne antičke vezana za rane kršćanske zajednice¹⁶ značajnu komponentu čine i ukopi u grobove. U ovom slučaju i za jedne i za druge karakteristična je pojava jednoobraznih ukopa pri kojima su pokojnici bili sahranjeni u smjeru Z-I s glavom na zapadu i nogama na istoku.¹⁷ Iako svjesni činjenice kako je takav način pokapanja, osim kod kršćana, bio aktualan u židovskoj religiji, ali i dijelu solarnih kultova, čini se prihvatljivim u ovom slučaju definirati ih kao dio ranokršćanske – kasnoantičke tradicije. Uporište za takvo razmišljanje, između ostalog, pružila je i ranokršćanska bazilika registrirana u neposrednoj blizini na lokalitetu Crkvina – Kalvarija i uz nju grobnice na svod.¹⁸ U tom kontekstu promatra se i položaj ruku u odnosu na tijelo pokojnika. Naime, ruke prekrížene na prsima, postavljene na zdjelicu ili na predjelu

¹⁵ Basler 1972, 35.

¹⁶ Paškvalin 1959, 149-162; Paškvalin 2003, 40-61.

¹⁷ Migotti 2001, 140.

¹⁸ Kujundžić 1916, 477-496; Basler 1972, 94-96.

Sl. 6. Željezne pojasne pređice, a. iz groba br. 8;
b. iz groba br. 4.

stomaku također su elementi karakteristični za rane kršćanske zajednice, kao i običaj umatanja pokojnika u pogrebno platno,¹⁹ kao što je to slučaj s grobom br. 8 koji neosporno doprinosi formiranju stava o ranokršćanskim karakteru ove nekropole.²⁰

Za razliku od ovih elemenata, problem s pokretnim nalazima koji su pronađeni u grobovima znatno je izraženiji. Zbog malog broja uzoraka, s izuzetkom grobova br. 4 i br. 9 u kojima su pretpostavljeni ukopi obavljani u drvenim ljesovima, nije moguće, s više argumenata, izreći određene stavove o imovinsko-statusnim pozicijama osoba ukopanih na ovoj nekropoli. Također, teško

¹⁹ Običaj umatanja u pogrebno platno donose već prvi kršćanski pisci Migotti 2001, 125; Kapitanović 2006, 80.

²⁰ Iako elementi s kojima raspoložemo ukazuju na ranokršćansko-kasnoantički karakter ove nekropole nije isključeno ni njezino ranije egzistiranje. Uporište je moguće tražiti u elementima ukrasne plastike crkve na Kalvariji koji su daleko od provincijalne prosječnosti, a za što razlog može biti naselje za koje se pretpostavlja da je na prostoru M. Mošunjina moglo biti formirano i ranije. Basler 1972, 158.

je pronaći argumente u obrazloženju kako prilažanje više predmeta u grobove nije isključivo kršćanski običaj, jer čitav niz primjera to demantira.

Od pokretnih nalaza u našem slučaju značajan doprinos su dvije željezne pređice. Veća je pronađena s manjim željeznom nožem u grobu br. 4 u kom je pokojnik bio sahranjen u drvenom sanduku od kog su se sačuvali željezni čavli. Druga manja pređica pronađena je pored lubanje u grobu br. 8. O pređicama u literaturi dosta se pisalo pa ih i u ovom slučaju, imajući u vidu okolnosti ovog nalaza, možemo promatrati kao predmete koji su dio provincijalne rimske tradicije kasne antike.²¹

S ovim nalazima povezan je problem devastacije ovog lokaliteta koje su se događale u više navrata i na različite načine. Do prve devastacije je došlo, kako je već naglašeno, djelovanjem mehanizacije lokalnog kamenoloma Rudnika Kalvarija, kada su gotovo u potpunosti uništene grobnice i grobovi, te znatno smanjen prostor čitave nekropole. Također kada je, intervencijom Federalne komisije za nestale osobe – žrtve zadnjih ratnih događanja, došlo do nepovratnog gubitka nedokumentiranog i neobrađenog osteološkog materijala. Tom prigodom članovi Komisije su i pored nazočnosti arheologa, koji su na terenu dogovarali buduća arheološka istraživanja, izuzeli osteološki materijal koji se nalazio u grobnicama br. 1 i 2, te materijal koji je bio vidljiv u devastiranim grobovima. Osim toga, vjerujemo da je ovaj lokalitet bio izložen bespravnom iskopavanju i otuđivanju arheoloških predmeta i od strane lokalnih „ljubitelja starina“. Dokaz je željezni nožić pronađen na prostoru nekropole u tijeku arheoloških istraživanja.

Što se tiče mogućnosti davanja određenog stava o imovinsko-statusnoj poziciji pokojnika ukopanih na ovoj nekropoli, kao argumenti mogu se uzeti ukopi u grobovi br. 4 i br. 8 u kojima su pokojnici sahranjeni u drvenom ljesu, iako bi pri tom svakako mjerodavan bio i drugi materijal.²²

Dosada pronađeni nalazi ukazali su na kasnu antiku kao vrijeme kada je ova nekropola najvećim dijelom nastala,²³ iako nije isključena mogućnost i ranijih ukopavanja sudeći po neko-

²¹ Vinski 1989, 11-12; Sagadin 1979, 294-327.

²² Migotti / Perinić 2001, 125.

²³ U prilog ovoj tvrdnji idu i numizmatički nalazi od novaca Julije Mamee 235, Galijena 235-268; Dioklecijana 284-305;

Sl. 7. Fragment sepulkralnog spomenika s natpisnom formulom D M (foto B. Bošnjak)

Sl. 8. Fragment kamene ploče obrađene (foto B. Bošnjak)

liko fragmenata epigrafskih natpisa nađenih na prostoru nekropole, prvenstveno misleći na onaj s formulom DM. (Sl. 7)

Grobovi, grobnice na svod s ukopima pokojnika i njihovom orijentacijom, položaj ruku u odnosu na tijelo, s vidljivim znakovima ukopnog ruha, pronađeni predmeti kao i dijelovi kamenih spomenika prikupljeni na prostoru nekropole s podacima koji su na raspolaganju iz ranije literature, omogućili su ovaj lokalitet izravnije odrediti u (IV.-V. st)²⁴ kasnoantičko-ranokršćanskog razdoblja koje se na prostoru ne samo Malog Mošunja nego općenito lašvanskog kraja pokazuje vrlo transparentnim.

Summary

Necropolis from the Late Antiquity on the site of Grovnice in Mali Mošunj – Municipality of Vitez

In 2009 rescue archaeological excavations were made on the site of Grovnice in Mali Mošunj, Vitez municipality. During this campaign it has been excavated only one part of the large and unexplored necropolis: 9 graves and 3 tombs (the third one, accord-

Maksimijana 305-311; Licinija 307-323 i Julijana II. 360-363. Truhelka 1893, 690-691.

²⁴ Osim numizmatičkih nalaza u prilog ovoj dataciji govori i kameni namješta iz crkve na Kalvariji koji po antičkim karakteristikama ne bi trebalo datirati kasnije od IV. st. Basler 1972, 158.

ing to the lack of arguments, is not completely defined object), which were very destroyed by the mechanization of the local stone mine. Nevertheless, during the investigation, it was possible to reach a series of findings on which basis was possible to put this necropolis in a certain context and to define it chronologically. Even though some elements like fragments of the sepulchral monuments (stele) are pointing to existence of this necropolis in the period of the Early Antiquity; vault tombs, burials oriented W-E with heads on west and legs on east, with arms straight to the body and hands placed on pelvis, remains of the wooden coffins and traces of the linen that enfolded the deceased offered us more arguments to determine this necropolis in the period from 4th to 5th century, when the Late Antiquity not just in Mali Mošunj, but in the vast area showed very intensively.

Literatura

- Alföldy, G.* 1965, Dalmatien Bevölkerung und gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien, Budapest 1965.
- Basler, Đ.* 1972, Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo Bojanovski, I, 1988, Bosna i Hercegovina u Antičko doba, Djela ANU-BiH LXVI, CBI 6, Sarajevo 1988.
- Hoffer, A.* 1895, Nalazišta rimskih starina u travničkom kotaru, GZM 1895, 43-62.
- Jukić, I. F.* 1861, Bosanski prijatelj, Zagreb 1861, (6).
- Kapitanović, V.* 2006, Kršćanska arheologija, Split 2006.
- Kujundžić, I.* 1916, Najnovije rimske iskopine u Mošunju, GZM 1916, 477-496.
- Mandić, M.* 1924, Turbe kod Travnika, GZM 1924, 83-90.

- Marković, T.* 1938, Rimska grobnica pod Dželilovcem kod Travnika, GZM, 1938, 65-68.
- Migotti, B. / Perinić, Lj.* 2001, Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije, Arheološki radovi i Rasprave 13, HAZU Zagreb, 103-204.
- Miletić, N.* 1956, Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca, GZM, n. s. 11, Sarajevo 1956, 9-39.
- Paškvalin, V.* 1959, Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih komora na teritoriji Bosne i Hercegovine GZM XIV, Sarajevo, 149-162.
- Paškvalin, V.* 2003, Pojava kršćanstva u srednjoj Bosni i njegova hijerarhija u svjetlu novih arheoloških iskopavanja, Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone, Sarajevo 2003, 40-61.
- Paškvalin, V.* 2003a, Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih komora na teritoriju Bosne i Hercegovine, Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone, Sarajevo 2003, 80-94.
- Paškvalin, V.* 2003b, Prilog datiranju starokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine, Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone, Sarajevo 2003, 110-125.
- Paškvalin, V.* 2003c, Ostaci starokrokršćanske bazilike na Crkvini (Grudine) u Bugojnu s osvrtom na MVN(icipium) BIST(ue) ili Bistves, sjedište bistuenske Biskupije i Biskupa Andrije, Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone, Sarajevo 2003, 129-190.
- Patsch, C.* 1893, Rimski natpisi iz doline Lašve, GZM 1893, 700-704
- Pašalić, E.* 1954, O antičkim naseljima uzduž rimske ceste Duvno – Varvara na Rami – Gornji Vakuf – Vitez – Zenica, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine, god. VI, Sarajevo 1954, 193-227.
- Petrović, J.* 1931, S arheologom kroz Travnik, Zagreb 1931.
- Radimsky, V.* 1892, Arheološke crtice 12, Gradina pri Malom Mošunju kod Travnika u Bosni, GZM 1892, 227-230.
- Sagadin, M.* 1979, Antične pašne sponse in garniture v Sloveniji, Arheološki vestnik, 30, Ljubljana 1979, 294-327.
- Truhelka, Č.* 1893, Iskopine u dolini Lašve 1893, 685-692.
- Vinski, Z.* 1989, Razmatranja o iskopavanjima u Kninu na nalazištu Greblje, SP. Ser. III, 1991, 5-73.
- Wilkes, J. J.* 1969, Dalmatia, London 1969.